

Popély Árpád: 1968 és a csehszlovákiai magyarság. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2008, 468 p.

A 2008-as év a szlovákiai történetírás szempontjából mindenképpen 1968 jegyében telt el, amit számos konferencia és közel egy tucat különböző kiadvány igazol. Ha azonban az SZTA Történettudományi Intézetének amúgy színvonalas munkáit kézbe vesszük, kénytelenek vagyunk konstatálni, hogy a szlovák kollégák ismét megfélemedtek arról, hogy Szlovákiában rajtuk kívül mások, így magyarok is élnek, hiszen az érintett monográfiák és tanulmánykötetek 1968 magyar törekvéseivel szinte egyáltalán nem foglalkoznak, még a Csemadoknak a korabeli szlovákiai közéletben oly nagy visszhangot kiváltó autonómiatervét sem említik.

Ezért is rendkívül fontos az a tény, hogy az 1968-as év történeti kutatásába a somorjai Fórum Kisebbségkutató Intézet is bekapcsolódott, s egy nemzetközi konferencia megszervezésével és egy forráskiadvány megjelentetésével járult hozzá a prágai tavasz 40. évfordulójának méltó megünnepléséhez.

A Popély Árpád által összeállított forráskiadvány a Fórum Intézet Fontes Historiae Hungarorum sorozatában jelent meg, folytatva azt a sort, amelyet a két világháború közötti szlovákiai, illetve kárpátaljai magyarság történelmével kapcsolatos dokumentumgyűjteményeivel Angyal Béla, illetve Fedinec Csilla megkezdett.

Popély Árpád ma minden kétséget kizárólag a második világháború utáni szlovákiai magyar történelem legjobb ismerője. Évek óta folytatott aprólékos levéltári kutatásai, amelyek nyomán az utóbbi évek legfontosabb szlovákiai magyar történeti munkája, A *(cseh)szlovákiai magyarság történeti kronológijája 1944–1992* megszületett, a korszak szlovákiai magyar vonatkozású levéltári, illetve sajtóanyagának olyan mélységű ismeretével ruházták fel, amely eleve predesztinálta őt egy ilyen forrásválogatás kiadására.

A dokumentumkötetet egy rövid tanulmány, ahogy a szerző nevezi „eseménytörténeti összefoglaló” vezeti be. A mindössze 20 oldalas szöveg viszonylagos rövidegsége ellenére is az eddigi legalaposabb és legtényszerűbb összefoglalása mindannak, ami a prágai tavasz folyamatában a szlovákiai magyar társadalmon belül megindult, s amit a normalizáció politikája a hetvenes évek elején lerombolt.

1968 nem csupán Csehszlovákia számára volt rendkívül fontos év, de az országban élő magyarok számára is. A prágai tavasz folyamata ugyanis azon kevés történelmi pillanatok egyikét kínálta fel számukra, amikor nem csupán elszenvedői voltak a körülöttük folyó eseményeknek, de maguk is tevékeny alakítói próbáltak annak lenni. Az, hogy ez ismét csak ideig-óráig sikerült nekik, nem ennek a több százezres közösségnek a hibája volt.

Popély Árpád a Csemadok mára már elhíresült 1968. március 12-i állásfoglalásával kezdi a dokumentumok közlését, amely választás az 1968-as év szűkítő jellegű értelmezését feltételezi, s bizonyos – noha nem nagy – hiányérzetet hagy bennünk.

1968 története ugyanis nem január elsején, sőt még csak nem is azon a január 5-i napon kezdődött, amikor Csehszlovákia Kommunista Pártja Központi Bizottsága felmentette a párt főtitkári tiszttségéből a sztálinizmust megtestesítő Antonín Novotnýt, és a helyére az akkor még a Szovjetunió iránt elkötelezettként számon tartott, de néhány héttel később már a prágai tavasz folyamatának emblematikus alakjává váló Alexander Dubčeket választotta meg. A csehszlovákiai erjedés kezdetét a hatvanas évek elejére, 1962–1963-ra tehetjük. Ezt a korszakhatárt olyan szimbolikusnak is minősíthetők események jelölték ki, mint a prágai Sztálin-szobor lerombolása, Klement Gottwald holttestének a Prága fölé magasodó mauzóleumból való kivétele és főleg a koncepciós perek áldozatainak rehabilitációja. Ezek az események az egész csehszlovák – s benne a szlovákiai magyar – társadalmat is mozgásba hozták. Ez a mozgás hozta aztán a felszínre azokat az erőket, amelyek 1968-ban a Csemadokban és azon kívül a magyar kisebbség jogainak bővítése érdekében színre léptek.

Az a további 149 dokumentum, amely a Csemadok már említett állásfoglalását követi, viszont teljes képet ad, nem csupán a magyar reformkövetelések fokozatos kiteljesedéséről, de a normalizáció lassú, de biztos felülkerekedéséről is. Az eredetire nézve is sokszínű anyag az elemzői szándéktól függően több tematikus csoportba is besorolható, amelyek külön-külön történetként is kezelhetők, de amelyek természetesen szorosan összefüggnek. A teljesség igénye nélkül ilyen tematikus csoportnak tekinthetjük a Csemadok-állásfoglalás nyomán a különböző szintű magyar szervezetek által megfogalmazott, a szlovákiai magyarok helyzetének javítására irányuló követeléseket; a magyar javaslatok alapján kibontakozó heves szlovák–magyar sajtópolemiai; a nemzetiségi alkotmánytörvény előkészítésének folyamatát; a Cseh-szlovákia megszállására adott szlovákiai magyar reakciókat; a magyar „civil-szféra” 1968-as kialakulását; a Csemadok és a magyar közélet „normalizálását” stb.

A dokumentumgyűjtemény persze számos más szempont szerint is olvasható, így a benne szereplő közéleti szereplők egyfajta fejlődéstörténeteként is: Lőrincz Gyula, Szabó Rezső, Dobos László és mások 1968-as története ugyanis magán viseli a szlovákiai magyarok történetének minden ellentmondását.

A dokumentumgyűjtemény utolsó, szerkezeti elkülönülő részét a pozsonyi és a prágai magyar külképviseleti szervek 1968 áprilisa és 1972 májusa között keletkezett jelentései zárják. Ezek az olykor nagyobb távlatokból visszatekintő, olykor összegző jelentések jól egészítik ki a dokumentumgyűjteményben található egyéb dokumentumokat, s számos olyan összefüggésre világítanak rá, amelyek a többi dokumentumból nem derülnek ki. Különösen érdekes, adatokban gazdag források Sztankó Pál pozsonyi magyar főkonzul jelentései, melyek stílusukban és bátor egyéni véleménynyilvánításukban is meghaladják a szokásos diplomatakörökből származó forrásokat.

Egy jó forrásgyűjtemény elkészítésének számos buktatója van. Popély Árpád ezeket jó érzéssel kerülte el, s kitűnően megoldotta források megválogatásának nem is olyan könnyű feladatát is. Ennek is köszönhető,

hogy kötete nem csupán érdekes olvasmány (a kortársaknak és a kései utódoknak is), hanem az eddigi legteljesebb keresztmetszete egy drámai korszak szlovákiai magyar törekvéseinek.

A másik hiba, amelybe a dokumentumgyűjtemények összeállítói bele szoktak esni, az, hogy a kelletténél több szövegmagyarázó lábjegyzetet zsúfolnak abba bele. Ezáltal az összeállító saját történelmi énjét tolja előtérbe, az olvasót pedig megfosztja attól, hogy saját maga értelmezze a szövegeket. Popély Árpád azonban jó érzékkel kerüli ezt el, csak oda tesz lábjegyzetet, ahová feltétlenül szükséges, s ahol a szöveg értelmezése feltétlenül megkívánja, így maga helyett a dokumentumokat beszélgeti.

Popély Árpád kötete tartalmazza a forrásgyűjtemények minden szükséges és szokásos kellékét. A könyv elején található tartalomjegyzék jól foglalja össze a dokumentumok tartalmát, segítve ezzel az olvasót. Azt az általam szerkesztői koncepcionális hibának tartott hiányosságot, miszerint hiányzik a szlovák nyelvű tartalomjegyzék (amely lényegesen elősegítené a munka szlovák recepcióját), nem kívánom felróni, mivel a Fontes sorozat azóta megjelent következő kötete már ezt is tartalmazza. A könyvet a dokumentumokban szereplő személyek rövid és lényegre törő életrajzi zárják.

A forráskiadványok összeállítása alulértékelt történelmi teljesítmény, hiszen ez a fajta munka nem teszi lehetővé a szerzői én és a szerző stílusának olyan mértékű kibontakozását, mint egy tanulmány vagy monográfia. Megköveteli viszont a téma háttérének alapos ismeretét, illetve egy olyan aprólékos és gondos szöveggondozási hajlamot, amely a jó forráskiadáshoz nélkülözhetetlen. A jó forráskiadvány a forrásokat tisztelő, azokhoz alázattal közeledő, a szakmáját komolyan vevő szakembert kíván. Popély Árpád kétségteljesen ilyen történész, kötete pedig kiváló és hasznos munka, amely még akkor is ott lesz a témával foglalkozó szakemberek könyvespolcán, amikor 1968-ra már egészen másként fog tekinteni az utókor, mint ahogyan mi ma tekintünk rá.

Simon Attila

Divinský, Boris: Labor market – migration nexus in Slovakia: time to act in a comprehensive way. Bratislava, International Organization for Migration, 2007, 229 p.

Szlovákiában az egy tudományterülettel, illetve problémakörrel szisztematikusan foglalkozó szakértők számát gyakran egy kezűn meg tudjuk számolni. Kis területű és viszonylag fiatal országról lévén szó ez nem is annyira meglepő. Ennek következménye viszont az, hogy a tudományos kutatás és a megjelenő (nyilvánvalóan nem túl gazdag) szakirodalom színvonala, sőt egyáltalán a léte is nagyban függ az adott kérdéskörrel foglalkozó néhány szakértőtől. Így van ez a nemzetközi migrációval is, amely korunk egyik legfontosabb, kutatását tekintve összetett, ellentmondásos és rendkívül szerteágazó, ha úgy tetszik többszörösen interdiszciplináris problémakör. Szlovákiában ennek ellenére az elmúlt évtizedben nem sokat foglalkoztak a kérdéssel, sem a kutatás, sem a gyakorlati intézkedések kidolgozása területén. Ez talán részben annak tudható be, hogy az ország idáig nem vált a nemzetközi migráció jelentős célpontjává, az ide érkező bevándorlók (különösen a tartósan letelepedni szándékozók) aránya az összlakosságon belül minimális, az Európai Unión belül a legalacsonyabbak közé tartozik. Másrészt viszont a menekültek beáramlása (akik jórészt tranzitországgként tekintettek Szlovákia), az ezt jelentős részben átfedő illegális migráció vagy a szlovák állampolgárok külföldre távozása (többnyire átmeneti munkavállalás céljával) igenis jelentős méreteket öltött. Emellett a külföldi tapasztalatok azt mutatják, hogy az egykori kivándorlóországok történelmi léptékekkel mérve villámgyorsan bevándorlóországgá tudnak válni, ha gyors gazdasági növekedésük sok külföldit vonz az országba – gondoljunk csak Spanyolországra vagy Írországra. Mindezen okokból rendkívül fontos, hogy Szlovákiában is meginduljon a diskurzus a bevándorlás problematikájáról, ehhez viszont elengedhetetlen a területen végzett kutatás és ennek közreadása.

Boris Divinský, a Nemzetközi Migrációs Szervezet munkatársa tett ez idáig a legtöbbet a probléma jobb megismeréséért, széleskörű publikációs tevékenysége ezt jól bi-

zonyítja. Eddigi legkomplexebb munkája a migráció demográfiai, munkaerő-piaci és közpolitikai aspektusairól ad átfogó képet, miközben konkrét cselekvési javaslatokkal is ellátja a döntéshozókat. Külön ki kell emelni, hogy a könyv angolul jelent meg, az sem mellékes, hogy az internetről is szabadon letölthető. Az idegen nyelven való publikálás, akárcsak a világhálón való megjelenítés nemzetközi szinten természetesnek számít, Szlovákiában annál kevésbé, ezért minden ilyen teljesítmény dicséretet érdemel. Az angol nyelvű kiadás már csak azért is fontos, mert még a hazai olvasó is a források elégtelenségével szembesül, a külföldi viszont teljesen szlovákiai szakirodalom nélkül maradna Divinský munkája nélkül.

Az bevezető részt követő második és harmadik fejezet leíró jellegű: Szlovákia demográfiai és gazdasági (mindenekelőtt munkaerő-piaci) helyzetéről és kilátásairól ad képet, a hazai olvasó számára talán túl részletesen is, de ne feledjük, hogy a könyv a külföldi szakértők számára is íródott, erre való tekintettel már sem a leíró fejezetek terjedelme, sem mélysége nem nevezhető eltúlzottnak. Bár a népesedési trendek és prognózisok jól ismertek, sokadszorra is megdöbbenő a termékenység csökkenésének és az átlagos élettartam meghosszabbodásának kombinációjából következtethető jelentős népességfogyás és a társadalom drámaian gyors és nagymértékű elöregedése, ennek minden gazdasági és egyéb következményével együtt. Egyes prognózisok szerint az idős lakosság (65 év felettek) száma 2010-től 2050-ig 730 ezer fővel (111%-kal!) emelkedik, részaránya az össznépességen belül 12,3%-ról 29,3%-ra ugrik, az átlagéletkor 37-ről 51 évre nő, és ezzel Szlovákia lesz a világ 11-ik legelöregedettebb országa (28. p.). Ami a legnagyobb probléma az ilyen előrejelzésekkel, hogy gyakran épp a nemzetközi migráció borítja fel teljesen őket. A szerző ezért jóval kritikusabban is viszonyulhatott volna hozzájuk, hivatkozva a számos nemzetközi példára, amely már rövid távon jelentősen megcáfolta (épp a nagy bevándorlás miatt) a vészjósló prognózisokat. Érzésem szerint a kérdést szervezesebben össze kellett volna kapcsolni a migrációs előrejelzésekkel, amelyek szerepelnek ugyan a könyvben,

de a 4. fejezetben (96–100. p.). Emellett az olvasónak némi hiányérzete támadhat, hogy a könyv nem említi egy olyan etnikai csoportot, amelynek demográfiai mutatói diametrálisan eltérnek a részletesen ismertetett átlagos szlovákiai trendektől. Nem nehéz kitalálni, hogy a roma vagy cigány (származású) lakosságról van szó, amely már csak azért is fontos, mert a környezetük által romának tartott állampolgárok aránya az összlakosságon belül a legmagasabbak közé tartozik Európában. Ezért legalább utalni kellett volna ezen problémakörre, amely épp a sokat emlegetett külföldi olvasó számára lehet fontos aspektus. A két fejezet mindezen apróbb hiányosságok ellenére alapos képet ad a demográfiai és munkaerő-piaci folyamatokról. Külön említést érdemel a fekete/szürke gazdaságot és foglalkoztatást elemző alfejezet, amely az árnyékgazdaság viszonylag magas aránya és az illegális és/vagy alacsonyán képzett bevándorlók várhatóan magas részvétele miatt rendkívül fontos.

A negyedik fejezet a Szlovákiába irányuló migrációt elemzi, különös tekintettel a munkaerő-migrációra. A szerző átfogó képet ad a folyamatokról és a migrációban részt vevők összetételéről bevándorlási státusuk, származási országuk, szociális, demográfiai összetételük szerint. A kutató előtt tornyosuló legkomolyabb probléma a nem egységes, elmentmondásos és koncepciótlan statisztikai nyilvántartás az országon belül, amelyen mindenképpen változtatni kellene. A gondok nagyságrendjét jól jelzi, hogy a külföldi dolgozók számára vonatkozó 2006-os adatok és becslések 3 és 20 ezer fő között ingadoznak (94. p.), és Divinsky saját becslésének 20 ezres felső határa háromszorosan meghaladja a legmagasabb rendelkezésre álló hivatalos statisztikát. A hatóságoknak ezért mindenképpen meg kellene szívnülniük a szerző tanácsait a nyilvántartási rendszer átalakítását illetően.

Az ötödik fejezet a Szlovákiából külföldre irányuló migrációval foglalkozik. A kivándorlás nyilvántartása, ha lehet még a beáramló külföldi munkavállalók statisztikáinál is pontatlanabb, a szerző a hazai és külföldi statisztikákat összehasonlítva rámutat, hogy az országot elhagyók túlnyomó többsége elmulasztja teljesíteni a hazai nyilvántartásból va-

ló kijelentkezésre vonatkozó kötelezettségét, így a hazai adatok a tényleges kivándorlás 5-10%-át fedik. Ez viszont azt jelenti, hogy évente 15-20 ezer fő hagyja el regisztrálatlanul az országot. Az adat sokkoló, már csak azért is, mert szétrombolja az enyhe nettó bevándorlási szaldóval jellemezhető Szlovákia mítoszát, mely a szerző szerint csak a pontatlan statisztikai nyilvántartás következménye volt. A külföldön dolgozó szlovák állampolgárok (az esetükben már jó részét átmeneti migrációról van szó) számára megállapítása már valamivel könnyebb feladat, a könyvben részletes elemzés található a fő célországokról, akárcsak a külföldön dolgozók összetételéről, de a migrációnak a származási országra gyakorolt hatásairól (agyelszívás, hazautalások kérdése) is.

A hatodik fejezet, Szlovákia mint fogadó ország gyakorlatban alkalmazott migrációs politikájával foglalkozik, miközben kitér az országban tartózkodó (meglehetősen kis létszámú) bevándorló közösségek bemutatására, ill. társadalmi elfogadottságuk, a többségi társadalom hozzájuk való viszonyának leírására. A szerző itt elkerülhetetlenül beleütözik a statisztikai nyilvántartás hiányosságai mellett meglévő másik fő problémába: Szlovákia lényegében nem rendelkezik átfogó migrációs stratégiával és koncepcióval, ahogy integrációs és munkaerő-migrációs politikával sem. Bár 2005 januárjától létezik a Szlovák Köztársaság migrációs politikájának koncepciója (11/2005. sz. kormányhatározat), és alkalmaznak egy egész sor jogi normát, amit főleg az uniós csatlakozás feltételeként, a közösségi jog átvétele és harmonizációja kapcsán fogadott el és implementált az ország, hiányzik azonban az alapvető vízió, a prioritások megnevezése, a fő problémák azonosítása és a megoldásukra tett javaslatok, akárcsak az e mellé rendelhető pénzüsszegek. A legnagyobb hiányosságokat épp a munkaerő-migráció területén lehet felfedezni. „Szlovákiában de facto nem létezik egy stratégia, koncepció, terv, prognózis vagy bármilyen más típusú dokumentum, amely a munkaerő-migráció heterogenitását (annak formáit, okait, következményeit, megjelenési módjait, trendjeit, társadalomra gyakorolt hatását, előrejelzéseit) elemezné komplex módon” (145. p.). Divinsky

műveiben visszatérő téma az ilyen stratégiai gondolkodás és dokumentumok meglétének hiánya. Egyetértek a szerzővel abban, hogy erre nagy szükség lenne, ellenkező esetben egy jövőbeli migrációs hullám teljesen felkészületlenül érheti az országot.

A hetedik fejezetet, mely (amellett, hogy összegzi a legfontosabb megállapításokat) konkrét ajánlásokat fogalmaz meg az egyes területeken, elsősorban a politika formálói-nak kellene elolvasni. Csak néhány fontosabb javaslat a teljesség igénye nélkül: a) megalkotni és széleskörű nyilvános fórumokon megvitatni Szlovákia migrációs doktrínáját, összhangban az uniós jogrendszerrel és az ország általános gazdasági, demográfiai, szociális, kulturális, politikai és biztonsági fejlődésével; b) kialakítani az érintettek és a döntéshozók hálózatát (állami intézmények, kamarák, szakszervezetek, civil szervezetek, tudományos kutatók, bevándorló közösségek) lehetőleg a Munka-, Szociális és Családügyi Minisztérium felügyelete alatt egy átfogó (máig nem létező) munkaerő-migrációs politika kidolgozásának céljából; c) alapvetően javítani a statisztikai adatgyűjtés színvonalán, összeegyeztethetővé és hozzáférhető-

vé tenni a különböző állami szervezetek által használt rendszerek és adatbázisokat. A javaslatok sorát számos más ajánlással lehetne folytatni, amelyek a migrációval vagy anélkül is kulcsfontosságúak, például az oktatási struktúrájának a munkaerő-piaci kereslethez való igazítása vagy a foglalkoztatottság további jelentős növelése.

Végezetül megállapítható, hogy a könyv fő értéke abban rejlik, hogy gyakorlatilag ez az első komplex munka, amely szisztematikusan feldolgozza a nemzetközi vándorlás Szlovákia szempontjából legfontosabb aspektusait. Teszi ezt a rendelkezésre álló csaknem teljes szakirodalom és statisztikai adat szakszerű és korrekt felhasználásával, miközben nem marad meg a leírás síkján, hanem rávilágít az összefüggésekre, nem fél prognózisokat megfogalmazni és politikai ajánlásokkal látja el a döntéshozókat. Divinsky munkája megkerülhetetlen alpművé vált a szlovákiai migrációval foglalkozók számára, és remélhetően lehet, hogy a szerző a továbbiakban is ilyen termékeny marad kutatósi és publikációs tevékenységében.

Gál Zsolt